

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КАРПУШИНА НАТАЛІЯ БОРИСІВНА

УДК 159:343.915

**ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Андросюк Вячеслав Георгійович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри юридичної психології

Офіційні опоненти:
доктор психологічних наук, професор
Данилюк Іван Васильович,
Національний університет імені Тараса Шевченка,
декан факультету психології

кандидат юридичних наук
Радухівська Людмила Любомирівна,
Національна академія прокуратури України,
старший викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації
державних службовців органів прокуратури.

Захист відбудеться «15» червня 2018 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «15» травня 2018 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. С. Бурлака

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціальна значущість і громадсько-правова резонансність досудового розслідування, набуття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України зумовили появу низки нагальних суспільних і державних викликів, що постали перед зазначеним напрямом правоохоронної діяльності. За цих умов використання сучасного психологічного знання з метою всебічного вдосконалення слідчої діяльності, визначення якісних характеристик її суб'єкта складно переоцінити. Зазначене стосується ще одного важливого аспекта підвищення професійної діяльності слідчих – становлення особистості професіонала в межах здобуття фахової освіти, зокрема реалізації сучасних освітніх технологій, заснованих на компетентнісному й системному підходах, психологічна складова яких є однією з ключових.

У структурі професійної діяльності слідчого пізнавальна діяльність, зокрема пошук, сприймання, аналіз та узагальнення інформації щодо конкретного правопорушення, посідає чільне місце. Водночас низка труднощів в інформаційній діяльності слідчого – нерозвиненість гностичного та професійно-інтелектуального досвіду, оперантних навичок виконання слідчих завдань зумовлені неврахуванням психологічного підґрунтя формування відповідної компетентності на етапах професійного становлення – професійного психологічного добору, фахового навчання, психологічного супроводження накопичення професійного досвіду.

Здійснюючи розслідування, слідчий формує інформаційну модель події – динамічну інформаційну систему, що відображає з різним ступенем адекватності багатоманітні логіко-пізнавальні зв'язки між встановленими та ще не встановленими обставинами, тактико-психологічні відносини учасників судочинства, організаційно-управлінську структуру розслідування. Зазначене підтверджує особливу затребуваність інформаційної компетентності як інтегративної характеристики особистості, що засвідчує її здатність і готовність виконувати інформаційні функції в межах слідчої діяльності, слугує важливою детермінантою професійної культури та самореалізації слідчого.

Проблематиці інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, зокрема діяльності слідчого, присвячено праці В. С. Агапова, Ф. А. Богацького, В. К. Голубовського, А. О. Деркач, Г. Г. Доспулова, В. А. Єгорова, О. М. Ішина, Л. І. Казміренко, А. В. Кириченка, О. І. Кудерміної, І. М. Лузгіна, О. М. Манолова, О. В. Москаленко, О. В. Морозова, Я. А. Поскова, А. П. Федоркіна, В. А. Шурухнова. У низці досліджень щодо ролі інформаційної компетентності у фаховій освіті правоохоронців акцентовано на її формуванні й удосконаленні в контексті впровадження комп'ютерних технологій. Зокрема, питання комп'ютерно-інформаційної, професійно-інформаційної компетентності висвітлено в наукових доробках таких авторів, як Л. А. Бистрякова, О. М. Ксьонзов, В. А. Кудінов,

О. А. Лобинцева, Ю. Ю. Орлов, І. М. Охріменко, О. В. Рибальський, В. Г. Хахановський, М. Я. Швець, М. І. Шерман.

Однак проблема формування та розвитку інформаційної компетентності слідчого як одного із системоутворювальних психологічних чинників професійної діяльності й особистості фахівця не відображена на рівні окремих наукових робіт. Це, передусім, стосується когнітивної, діяльнісно-рефлексивної та емоційно-ціннісної компонент інформаційної компетентності.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена браком теоретичних узагальнень і науково-практичних розробок з питань психологічних детермінант формування та розвитку інформаційної компетентності слідчого як основи забезпечення ефективної слідчої діяльності та становлення особистості фахівця.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (Указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр. Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 лютого 2013 р. (протокол № 2).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є визначення психологічного змісту та характеристик інформаційної компетентності слідчого та її компонент, окреслення ключових інформаційних компетенцій слідчого, розроблення його психологічного профілю як основи формування професійно важливих якостей особистості в контексті вдосконалення інформаційної діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *задач*:

- визначити місце та роль інформаційної компетентності слідчого в його професійному становленні;
- здійснити психологічний аналіз інформаційної діяльності слідчого в контексті психологічного пізнання;
- вивчити форми та напрями інформаційного забезпечення діяльності слідчого;
- дослідити когнітивну компоненту інформаційної компетентності слідчого;
- вивчити чинники діяльнісно-рефлексивної компоненти інформаційної компетентності слідчого;
- визначити детермінанти емоційно-ціннісної складової інформаційної компетентності слідчого;
- окреслити ключові інформаційні компетенції як основу інформаційної компетентності слідчого та ефективної інформаційної діяльності;

– здійснити аналіз інформаційної культури слідчого та її ролі у формуванні інформаційної компетентності.

Об'єктом дослідження є інформаційна діяльність слідчого як детермінанта й результат вияву інформаційної компетентності.

Предмет дослідження – зміст і психологічні чинники інформаційної компетентності слідчого, напрями її вдосконалення.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять сучасні наукові позиції щодо інформаційної компетентності в різних сферах професійної діяльності, загальні та парціальні особливості психологічного змісту інформаційної поведінки слідчого в процесі виконання професійних завдань. Висвітлення теоретичної частини дослідження здійснено завдяки загальнонауковій методології. На основі *телеологічного підходу* обґрунтовано важливість урахування змістових характеристик інформаційної компетентності в організації фахової підготовки та становленні особистості слідчого (підрозділ 1.1), психологічну сутність інформаційної діяльності слідчого в контексті категорії «пізнання» (підрозділ 1.2), визначення ролі та місця інформаційної культури в забезпеченні інформаційної діяльності, зокрема впливу на неї інформаційної етики та інформаційної поведінки (підрозділ 3.1). Застосування на засадах *формально-логічного підходу контент-аналізу* законодавства, відомчих документів і наукової літератури дало змогу визначити нормативно-правові засади інформаційного забезпечення діяльності слідчого (підрозділ 1.3). Низку *методів емпіричного психологічного дослідження* (спостереження, тестування, експеримент) застосовано для визначення чинників і детермінант окремих компонентів інформаційної компетентності слідчого (підрозділи 2.1–2.3), а *методи варіаційної статистики* – з метою підтвердження достовірності отриманих результатів (розділ 3). За допомогою *методу структурно-функціонального аналізу* окреслено перелік та доведено значущість окремих інформаційних компетенцій як основи інформаційної роботи слідчого в процесі досудового розслідування правопорушень (підрозділ 3.2).

Емпіричну базу дослідження становили результати психологічного обстеження експериментальних та контрольної груп осіб. Загальний обсяг груп (вибірку) становили 182 особи, які було диференційовано за такими ознаками:

– слідчі Національної поліції України зі стажем роботи на посаді понад п'ять років та якісними показниками діяльності – 64 особи;

– слідчі Національної поліції України зі стажем роботи на посаді від одного до п'яти років – 58 осіб;

– психологи-практики виробничої сфери та закладів освіти зі стажем роботи за фахом не менше трьох років – 60 осіб.

Достовірність отриманих у результаті дослідження даних відповідає вимогам варіаційної статистики та становить $P \leq 0,5$. Загальна кількість одиниць спостереження за обраними методиками – 12 914. Математичний апарат дослідження використано для визначення середніх, стандартних відхилень, низки статистичних коефіцієнтів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням психологічних детермінант і чинників інформаційної компетентності слідчого в контексті його особистісного та професійного зростання, у якому з позицій міжгалузевого підходу комплексно розглянуто організаційно-правові, методологічні та практичні питання, що стосуються процедури формування інформаційної майстерності слідчого на основі функціональної моделі фахівця. Найсуттєвішими є такі положення:

уперше:

- обґрунтовано зміст пізнання та розуміння як вирішення пізнавальних задач в інформаційному забезпеченні професійної діяльності слідчого, що сприяє формуванню слідчих версій як мисленнєвих конструктів та оптимізації процесу ідеального перетворення вихідної інформації про подію правопорушення;

- емпірично визначено профіль особистісних якостей і властивостей, які системно забезпечують ефективність інформаційної компетентності слідчого за її основними компонентами – когнітивною, діяльнісно-рефлексивною та емоційно-ціннісною;

- визначено вагомість компонент інформаційної культури – інформаційної етики та інформаційної поведінки в контексті інформаційної компетентності слідчого та цілісного розвитку особистості професіонала;

- окреслено перелік і функціональний зміст інформаційних компетенцій як основи організації конкретного напрямку фахової підготовки та становлення професіонала-слідчого: нормативності у сфері інформаційної діяльності, організованості, ініціативності й рефлексивності діяльності з пошуку та використання інформації;

удосконалено:

- уявлення про психологічну детермінацію процедурних та аналітичних складових інформаційного пошуку в структурі слідчої діяльності;

- розуміння функціональних характеристик ключових інформаційних компетенцій як підґрунтя формування системної інформаційної компетентності слідчого;

- інтерпретацію параметрів особистісних сфер щодо опосередкування розвитку когнітивної, діяльнісно-рефлексивної та емоційно-ціннісної компонент інформаційної компетентності;

дістало подальшого розвитку:

- визначення сутності психологічного опосередкування інформаційної роботи слідчого в контексті пізнавальної та комунікативної діяльності;

- положення щодо перспективних напрямів і шляхів формування інформаційної компетентності слідчих у системі освіти та професійного вдосконалення;

- методологічне підґрунтя діагностики когнітивної сфери особистості стосовно розвитку знаннєво-навичкового змісту ключових інформаційних компетенцій спеціаліста.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки, рекомендації та пропозиції спрямовано на підвищення ефективності формування та розвитку пізнавальної сфери особистості слідчого, удосконалення організації інформаційного забезпечення досудового розслідування правопорушень, формування інформаційної компетентності спеціаліста-слідчого в системі фахової освіти та підвищення кваліфікації. Висновки і рекомендації впроваджено та може бути використано у:

– практичній діяльності (акт впровадження ГСУ Національної поліції України від 5 жовтня 2017 р.);

– освітньому процесі (акт впровадження НАВС від 22 червня 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Найбільш суттєві положення, результати та висновки наукових досліджень оприлюднено під час виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема науково-практичній конференції «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора С. П. Бочарової (м. Харків, 30 березня 2017 р.), підсумковій науково-практичній конференції «Реформування національної безпеки: історія, сучасність, перспективи» (м. Київ, 19 травня 2017 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в дев'яти публікаціях, серед яких: шість наукових статей – у фахових виданнях, що належать до переліку, затвердженого МОН України, одна з яких входить до переліку видань, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах, три – тези наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування на 21 сторінці) та чотирьох додатків (на 24 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 205 сторінок, з них обсяг основного тексту – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачу, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також стосовно публікацій, у яких відображено головні положення роботи.

Розділ 1 «Сутність інформаційної компетентності в просторі професійної діяльності слідчого» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто ступінь опрацювання проблеми компетентності фахівців у сфері інформаційної діяльності, роль і місце інформаційної компетентності слідчого в забезпеченні пізнавальної діяльності під час розслідування правопорушень.

У підрозділі 1.1 *«Поняття «інформаційна компетентність» у контексті становлення професіонала»* здійснено аналіз компетентнісного підходу як парадигмального підґрунтя сучасних критеріїв оцінки професійної майстерності та розроблення освітніх моделей фахової підготовки в аспекті інформаційної діяльності. Вивченню концептуальних засад компетентності присвячено праці І. М. Баштанара, А. Г. Бермуса, О. О. Бодальова, І. О. Зимньої, М. В. Костицького, В. С. Медведєва, В. П. Казміренка, А. В. Хуторського. Загальнотеоретичні та практичні проблеми інформаційної компетентності й інформаційного забезпечення юристів досліджували О. М. Бандурка, О. А. Гаврилов, І. А. Глухов, А. П. Закалюк, О. В. Турутін. Предметом наукового аналізу були питання інформаційного забезпечення слідчої та оперативно-розшукової діяльності (А. Л. Єрохін, О. Ф. Лановий, В. Г. Хахановський, М. Я. Швець), проблеми використання інформаційних технологій у системі освіти МВС України (К. І. Беляков, В. В. Голубєв, Ю. Ю. Орлов, М. І. Шерман).

Визначено, що інформаційною компетентністю слід вважати систему внутрішніх ресурсів особистості, які забезпечують ефективну реалізацію низки професійних функцій – пізнавальної, комунікативної, адаптивної, нормативної та інтерактивної. Інформаційну компетентність розглядають, по-перше, як інформаційну обізнаність щодо предмета професійної діяльності; по-друге, як коло певних повноважень, функцій і технологій у сфері інформації; по-третє, як сукупність особистісних якостей слідчого, що забезпечують ефективне провадження інформаційної діяльності.

У підрозділі 1.2 *«Психологічні чинники пізнання в діяльності слідчого»* розглянуто змістові та структурні компоненти розслідування правопорушень як пізнавальної діяльності, психологічні детермінанти отримуваної в процесі пізнання правопорушення інформації, суб'єктивні й об'єктивні чинники її поетапного сприймання, оцінки та усвідомлення.

Констатовано, що пріоритетним напрямом діяльності слідчого є пізнавальна діяльність, яка детермінована, з одного боку, загальними закономірностями пізнання як вихідної психологічної категорії, а з іншого – умовами та функціональним змістом процедури розслідування правопорушень. Своєрідність пізнання в розслідуванні правопорушень полягає в тому, що слідчий досліджує як взаємозв'язки явищ, які він безпосередньо сприймає (огляд, обшук, слідчий експеримент), так і те, що відобразилось у свідомості людей про розслідувану подію (допит, упізнання).

Доведено виключну інформаційну сутність пізнавальної діяльності слідчого, яка екстраполюється на процеси одержання, використання, поширення та зберігання інформації, до реалізації яких долучається цілісна

особистість. Основними функціонально-психологічними блоками інформаційної компетентності слідчого є: професійна спрямованість – мотиваційна детермінанта пізнання; професійна спостережливість, яка забезпечує функцію психологічного контролю інформаційного пошуку; індивідуальний стиль пізнавальної діяльності, у якому вирішального значення набуває складна взаємодія особистісних якостей, залежна як від індивідуальних особливостей слідчого, так і від умов його становлення та розвитку як професіонала.

У підрозділі 1.3 *«Організаційно-правове підґрунтя інформаційного забезпечення діяльності слідчого»* висвітлено сутність основних нормативних вимог та організаційно-діяльнісних чинників регламенту отримання, оперування та використання криміналістично значущої інформації в процесі розслідування правопорушення.

Встановлено, що процедурні складові пізнавальної діяльності слідчого опосередковані суттєвими приписами, зобов'язаннями й обмеженнями стосовно інформаційного пошуку. З огляду на те, що пошук і закріплення доказової інформації мають здійснюватися виключно законним шляхом, а обов'язковою передумовою процесу досудового розслідування є дотримання прав його учасників, інформаційне забезпечення та інформаційна діяльність слідчого підлягають суворій організаційно-правовій регуляції, основні вимоги якої відображено в низці законів України, відомчих наказів і настанов, інших інструктивних документах. Розглянуто нормативні положення щодо психологічного змісту понятійного апарату й операціональних особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Розділ 2 «Психологічні особливості інформаційної компетентності слідчого» містить три підрозділи, у яких на основі експериментального дослідження відображено психологічні кореляти інформаційної компетентності слідчого як інтегратора ефективної інформаційної роботи та якісної особистісної характеристики, до якої належать здібності й уміння активної, самостійної обробки інформації людиною, прийняття креативних, принципово нових рішень у непередбачуваних ситуаціях із використанням комунікативних та інформаційно-технологічних засобів.

У підрозділі 2.1 *«Характеристика когнітивної компоненти інформаційної компетентності слідчого»* наведено особливості пізнання як смислоутворення (розуміння) інформації в текстовій формі, критерії його психологічного опосередкування інформаційно компетентними слідчими, порівняно зі слідчими з незначним досвідом роботи та психологами-практиками. Показниками розуміння є інтенсивність скорочення (компресії) тексту та збереження в ньому основних смислових одиниць (предикатів). За наявності досвіду інформаційної роботи надлишковість основної та конкретизуючої інформації сприяє формуванню розгорнутого спектра гіпотез смислоутворення, але уповільнює інтенсивність компресії тексту (слідчі з досвідом роботи понад п'ять років). Подальше розуміння здійснюється значно інтенсивніше та продуктивніше, зумовлює суттєву інтенсифікацію його

скорочення, а отже, поглиблене розуміння інформації. Тобто на початку розуміння текстової інформації критерієм компетентності слугує пропорція між предикатами (основними елементами) та конкретизуючими елементами інформації, а на завершальному етапі розуміння – інтенсивність формування смислу повідомлення. У недосвідчених слідчих інтенсивність скорочення текстових елементів на початку розуміння висока, проте із втратою не лише коментувальної інформації, а й предикатів, що призводить до помилок у встановленні смислу повідомлення. У досвідчених слідчих виявлено значущі зв'язки особливостей усвідомлення текстової інформації та особливостей мислення, зокрема між креативністю та обсягом скорочення вихідного тексту на обох етапах компресії ($\rho=0,75$ та $0,53$) та від'ємні зв'язки з інтенсивністю скорочення тексту ($\rho=-0,30$ та $-0,27$). Аналогічний характер кореляційних відносин в цій категорії осіб існує між усіма показниками пізнання текстової інформації та образними компонентами мислення ($\rho=0,57; 0,32; -0,37$ та $-0,33$).

Виразні зв'язки між параметрами розуміння інформації та особистісними рисами в досвідчених слідчих виявились за такими шкалами: В – інтенсивність компресії тексту ($\rho=-0,49$) та кількість збережених текстових елементів ($\rho=-0,33$); М – інтенсивність згортання тексту ($\rho=-0,52$) та формування гіпотез смислоутворення ($\rho=0,38$); N – інтенсивність формування смислу повідомлення ($\rho=0,21$) та розуміння інформації ($\rho=-0,33$), Q1 – інтенсивність завершального смислоутворення ($\rho=0,31$). Остання особистісна риса (Q1) виявила позитивний зв'язок з особливостями процесів мислення, зокрема знакового ($\rho=0,31$), образного ($\rho=0,67$) та креативністю ($\rho=0,49$).

У підрозділі 2.2 «Діяльнісно-рефлексивна компонента інформаційної компетентності слідчого» відображено результати дослідження специфіки інформаційної поведінки слідчого, розвиток якої потребує врахування особистісних якостей, що мають бути притаманні суб'єкту пізнання, – тих, які зумовлюють ефективність збирання, аналізу та селекції інформації, а також тих, що забезпечують інформаційно-комунікативну взаємодію, зокрема процес встановлення психологічного контакту з носіями інформації, здійснення психологічного впливу, нейтралізацію конфліктних взаємин тощо.

Диференційні особливості у сфері перцептивно-інтерактивної взаємодії виявили статистичну виразність показників взаєморозуміння та взаємовпливу, схильність до здійснення саморефлексії та самокорекції інформаційної поведінки в комунікації в слідчих зі стажем роботи понад п'ять років ($U < U_{\text{крит.118}}$ при $P \leq 0,5$). Констатовано також високу соціальну адаптивність досвідчених слідчих ($X=18,3; 16,5$) – схильність встановлювати контакти на позитивній основі, розвивати толерантні відносини та виявляти гнучкість у модифікації комунікативної поведінки. Значущим є показник соціальної активності ($X=18,4; 17,0$) – соціальної орієнтованості та мотивації на співробітництво в інформаційному спілкуванні. Виявлений зв'язок нездатності перемикати агресію та соціальною активністю ($\rho=-0,48$), схильністю до взаємопізнання та провокованою агресивністю ($\rho=0,48$) дає змогу стверджувати, що під час розслідування правопорушень та

організації інформаційної взаємодії певну небезпеку для слідчих становить не стільки загальна схильність до агресивної поведінки, скільки необхідність контролювати вияви її окремих форм у конкретних ситуаціях.

Існує статистично значущий позитивний зв'язок особистісного фактора Е (конформність – домінантність) з тенденцією до взаєморозуміння ($\rho=0,25$), соціальною адаптивністю ($\rho=0,22$), соціальною активністю ($\rho=0,50$) та інтегральним показником перцептивно-інтерактивної компетенції ($\rho=0,20$). У дослідженні констатовано наявність кореляційних зв'язків між виявом фактора F (стриманість – експресивність) та параметрами інформаційної взаємодії, що свідчить про вияв розсудливості й самоконтролю в інформаційній поведінці, зокрема щодо взаєморозуміння ($\rho=-0,26$) та соціальної автономності ($\rho=-0,24$), а також відносно виявів агресивності ($\rho=-0,48$). Існує також позитивна залежність фактора Н (нерішучість – соціальна сміливість) щодо взаємопізнання ($\rho=0,27$), психологічного впливу ($\rho=0,24$) та соціальної автономності ($\rho=0,27$), а від'ємна – щодо всіх показників схильності до агресії та адаптивності ($\rho=-0,61$).

У підрозділі 2.3 «Зміст емоційно-ціннісної компоненти інформаційної компетентності слідчого» висвітлено дані дослідження зумовленості соціально-психологічних та діяльнісно-операціональних детермінант інформаційної компетентності слідчих деякими емоційно-вольовими та ціннісно-мотиваційними особистісними якостями.

Встановлено існування статистично значущої відмінності показників здатності до саморегуляції в спілкуванні між досвідченими й недосвідченими слідчими ($t=5,41$ при $P\leq 0,05$). Виразність адаптаційних спроможностей слідчих із досвідом роботи понад п'ять років підтверджується даними кореляційного аналізу, згідно з якими встановлено закономірний від'ємний зв'язок показників особистісного адаптаційного потенціалу та саморегуляції в спілкуванні ($\rho=-0,21$ при $P\leq 0,05$). Дослідження загальних і парціальних показників емоційних бар'єрів у спілкуванні дало змогу констатувати, що інтегральний показник емоційної проблемності виявився найнижчим з-поміж досвідчених слідчих ($X=8,08$), хоча й статистично значущих відмінностей порівняно з іншими категоріями осіб не виявлено ($t=6,12$ при $P\leq 0,05$). Їм притаманний незначний ризик деструктивного впливу негативного емоційного тла на спілкування ($X=1,25$). Не встановлено жодного вагомого кореляту адаптаційного потенціалу та причин емоційної проблемності у взаємодії, що свідчить про відсутність впливу емоційного дисбалансу на адекватність орієнтування в комунікативній ситуації та обрання доцільної поведінки. Визначення кореляційних відносин між особистісними диспозиціями дало змогу констатувати, що в досвідчених слідчих недоліки саморегуляції виявились пов'язаними з негативним емоційним тлом спілкування ($\rho=0,22$ при $P\leq 0,05$), відсутністю прагнення до емоційної близькості ($\rho=0,62$) та інтегральним показником емоційного дисбалансу ($\rho=0,22$). Емоційна рухливість у досвідчених слідчих виявилась позитивно пов'язаною як із процесом адаптації до ситуації комунікації ($\rho=0,22$ при $P\leq 0,05$), так і з саморегуляцією поведінки ($\rho=0,38$). Статистично вагомі залежності встановлено між здатністю до саморегуляції поведінки та всіма

показниками диференційованої схильності до напруженості: зі стійкістю до стресів ($\rho = -0,23$ при $P \leq 0,05$), фрустрацій ($\rho = 0,26$), особистих конфліктів ($\rho = 0,28$) та кризових змін в особистості ($\rho = -0,20$), що може свідчити про визнання параметру схильності до психоемоційної напруженості індикатором здатності до саморегуляції.

У контексті вивчення ціннісних орієнтацій особистості як детермінанти емоційно-ціннісної компоненти інформаційної компетентності слідчих виявлено, що в категорії конкретних та абстрактних термінальних цінностей слідчі з досвідом роботи понад п'ять років пріоритетними визнали такі категорії, як «здоров'я» та «матеріальна забезпеченість» (71,0 %), «дружні стосунки» (68,4 %), «життєва мудрість» (67,7 %) та «свобода» (66,2 %).

Розділ 3 «Напрями становлення інформаційної компетентності слідчого» складається з двох підрозділів, у яких відображено сучасні тенденції формування системи інформаційних компетенцій як знаннєво-навичкового підґрунтя ефективної пізнавальної діяльності, заснованої на вдосконаленні індивідуального психологічного потенціалу, а також особистісних цінностей і прагнень слідчого до самореалізації, що характеризує професійну культуру.

У підрозділі 3.1 *«Інформаційні компетенції як основа формування інформаційної компетентності слідчого»* окреслено сутність і змістові характеристики компетентнісного підходу в організації фахової освіти й підготовки слідчих.

Перспективність компетентнісного підходу полягає в можливості подолання протиріччя між професіоналізмом діяльності, тобто якісною характеристикою суб'єкта діяльності, що відображає професійну кваліфікацію, різноманітність навичок і умінь, володіння алгоритмами виконання професійних завдань, та професіоналізмом особистості, що характеризує суб'єкта праці як носія певного рівня професійно важливих якостей, його мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації. Компетентність на системному рівні відображає єдність означених характеристик, що втілюється в розумінні компетенції як особистісного та знаннєво-навичкового новоутворення, яке передбачає успішність діяльності за конкретною професійною функцією. Упровадження компетентнісного підходу в систему фахової освіти слідчих полягає в переорієнтуванні професіографічного підходу з діагностики фрагментарних професійно важливих якостей придатності до слідчої діяльності на компетентнісний підхід, який передбачає створення ієрархізованої системи функціональної компетентності, ключових і фахових компетенцій, професійно та особистісно важливих якостей – детермінант та умов реалізації компетенцій.

Становлення особистості фахівця-слідчого передбачає формування ключових компетенцій – інформаційних, комунікативних, соціально-психологічних та найбільш вагомих фахових (змістовних) компетенцій, серед яких:

- нормативність у сфері інформаційної діяльності;

- організованість діяльності з пошуку, аналізу, систематизації та оцінки інформації, її обмін з учасниками розслідування, вибудовування міжособистісної взаємодії;

- використання інформаційних технологій для оброблення, представлення, передавання та зберігання інформації з використанням аналізу, синтезу та інших прийомів інтелектуальної діяльності;

- ініціативність в удосконаленні інформаційно-пізнавальної діяльності;

- здійснення рефлексії стосовно інших осіб і власної особистості;

- активність пошуку та реалізації можливостей для саморозвитку.

Здійснено формувальний експеримент, аналіз результатів якого довів, що в слідчих експериментальній групі з прогнозом становлення інформаційної компетентності констатовано на 24,0 % менше недоліків у оформленні інформаційних матеріалів, аніж у контрольній групі; на 30,0 % більше зібрано значущої інформації з розслідуваних справ. Період адаптації до інформаційного службового середовища в експериментальній групі становить до трьох місяців, а в контрольній – до шести місяців.

У підрозділі 3.2 *«Роль інформаційної культури особистості слідчого в розвитку інформаційної компетентності»* розглянуто роль і місце культурологічних тенденцій у становленні професіонала-слідчого, зокрема тих, які опосередковують формування відповідної інформаційної компетентності.

Критеріями інформаційної культури слідчого визнано здатність адекватно формулювати власні інформаційні потреби, здійснювати продуктивний пошук необхідної інформації щодо сукупності інформаційних ресурсів, обробляти інформацію та на її основі створювати якісно нову, формувати індивідуальні інформаційно-пошукові системи, досягати готовності до інформаційної взаємодії, набувати навичок комп'ютерної грамотності. Змістовими складовими інформаційної культури слідчого є компетентність у розумінні природи інформаційних процесів; гуманістично орієнтована інформаційна ціннісно-сміслова сфера особистості; розвинена інформаційна рефлексія; креативність інформаційної поведінки. До структурних компонентів інформаційної культури слідчого належать інформаційна поведінка та інформаційна етика. Інформаційна поведінка відображає активність слідчого як суб'єкта, що пізнає, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, міру доступності й комфортності використання сукупних інформаційних ресурсів. Інформаційна етика пов'язана з питанням доступу до інформації, допустимістю її використання на засадах законності й толерантності.

Таким чином, розвиток інформаційної культури слідчого в контексті інформаційної компетентності передбачає формування:

- професійної інформаційної самосвідомості – інтегральної характеристики особистості, що визначає відповідність професійної діяльності образу світу, необхідного для адекватного розуміння цінності й сенсу професійних дій;

- ціннісно-сміслової та мотиваційної сфери особистості як основи самореалізації в інформаційно-пізнавальному аспекті професійної діяльності;

- етики інформаційних відносин, що ґрунтуються на принципі гуманізму;
- особистісної стійкості стосовно професійної деформації у сфері отримання, використання й розголошення інформації;
- професійного етикету – сукупності принципів, норм, моральних категорій, що визначають ставлення до суспільно-громадянського та професійно-службового обов'язку.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та результати виконання наукового завдання, що полягало в з'ясуванні теоретичних аспектів і практичної реалізації компетентнісного підходу до аналізу інформаційної діяльності слідчого Національної поліції України, формулюванні на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення шляхів становлення особистості слідчого в системі фахової освіти, а саме:

1. Ключовою характеристикою професіоналізму особистості є поняття компетентності, оскільки, по-перше, воно поєднує в собі інтелектуальне та навичкове психічне новоутворення; по-друге, у понятті компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту фахової кваліфікації; по-третє, компетентність має інтеграційну природу, адже містить низку однорідних умінь і знань, які належать до широких сфер культури й діяльності (професійної, інформаційної, правової тощо). Відповідно, основними завданнями в межах становлення компетентності слідчого є: предметно-змістові, пов'язані зі змістом діяльності; процесуально-технологічні, що стосуються оволодіння технологіями фахової практики; суб'єктно-реалізаційні, спрямовані на саморозвиток і вдосконалення індивідуально-стильових характеристик діяльності.

2. Інформаційна компетентність слідчого – це інтегративна характеристика особистості, яка свідчить про її здатність і готовність виконувати інформаційні функції в межах слідчої діяльності. Інформаційну компетенцію слід розглядати, по-перше, як інформаційну обізнаність щодо предмета професійної діяльності, по-друге, як коло певних повноважень, функцій і технологій у сфері інформації, по-третє, як сукупність особистісних якостей слідчого, що сприяють ефективному здійсненню інформаційної діяльності. Отже, ключовими інформаційними компетенціями, що визначають інформаційну компетентність слідчого, є суто інформаційні (збирання, зберігання, обробка та використання інформації; інформаційні процеси); комунікативні компетенції (вербальні та невербальні; канали надходження інформації); соціально-психологічні компетенції (суспільний досвід особистості; особистісні якості та риси).

3. Інформаційна діяльність слідчого узагальнюється в системоутворювальному різновиді людської діяльності – пізнавальній діяльності, яка, з позицій розуміння філософської категорії «пізнання», реалізується на рівнях наукового пізнання (отримання істинного знання про факти і явища дійсності) та практичного пізнання (активне перетворення дійсності та формування життєвого досвіду суб'єкта). Досудове розслідування

становить системну інформаційно-пізнавальну діяльність, а інформація, яку збирає слідчий, верифікується, узагальнюється та набуває статусу достовірного знання, виконує не окрему функцію (пошукову, орієнтуючу, аналітичну тощо), а суто пізнавальну.

Аналіз структури, психологічного змісту, умов та чинників інформаційно-пізнавальної діяльності слідчого засвідчує наявність різних підходів, принципів і засад їх диференціації. Загалом можна виокремити дві основні підстави структурних компонент і послідовності досудового розслідування: нормативно-процесуальну та функціонально-діяльнісну. Нормативно-процесуальний характер розслідування полягає в реалізації низки слідчих дій, спрямованих на пошук і закріплення інформації про подію правопорушення, а функціонально-діяльнісний – у послідовній постановці та поетапному вирішенні евристичних пізнавальних задач із залученням цілісної особистості суб'єкта з притаманними їй симптомокомплексами психологічних якостей і властивостей, які функціонально утворюють своєрідний пізнавальний потенціал – інформаційні компетенції особистості слідчого.

4. Правова регламентація як невід'ємний атрибут слідчої діяльності, зокрема в контексті інформаційно-пізнавальної діяльності слідчого, передбачає врахування норм законів України «Про інформацію», «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, рекомендацій Ради Європи щодо захисту прав осіб від незаконного використання інформації приватного характеру, а також відомчих нормативних документів, які стосуються організаційних засад інформаційного забезпечення досудового розслідування правопорушень (накази МВС України від 9 серпня 2012 р. № 686, від 22 жовтня 2012 р. № 940, від 6 листопада 2015 р. № 1377, спільний наказ ГПУ та МВС України від 17 листопада 2012 р. № 115/1046 тощо).

5. Розглянуто психологічні чинники й детермінанти низки компонент інформаційної компетентності слідчого, а саме: когнітивної компоненти (зміст і характеристика слідчої інформації, функціонування пізнавальної сфери особистості), діялісно-рефлексивної компоненти (інформаційна поведінка як реалізація комунікативних технологій, сформованість креативності, ініціативності, індивідуальний стиль інформаційної роботи), емоційно-ціннісної компоненти (система емоційно-вольових і ціннісних опосередкувань інформаційної діяльності, орієнтованість особистості на саморегуляцію, самоконтроль і самовдосконалення у сфері професійної інформаційної роботи).

Найбільш суттєвими детермінантами когнітивної компоненти інформаційної компетентності слідчих є характеристики мислення, інтегратором яких є креативність. Вона забезпечує ефективність осмислення як знакової, так і образної інформації, що дає змогу компетентним слідчим послідовно й одночасно оперувати образами з різних сфер уяви та дійсності, виокремлювати несуттєві характеристики досліджуваних об'єктів і конструктивно відтворювати образи реальності у вигляді понять. До парціальних корелятивів цілісної когнітивної складової інформаційної

компетентності належать особистісні фактори «практичність» і «проникливість». Креативність мислення досвідчених слідчих детермінована особистісними факторами «інтелект» та «радикалізм».

Діяльнісно-рефлексивна компонента інформаційної компетентності, яка відображає характеристики інформаційної поведінки слідчого, змістовно і функціонально опосередковується перцептивно-інтерактивною та рефлексивною компетенціями. Перцептивно-інтерактивна компетенція як здатність до продуктивного отримання інформації у взаємодії з її носіями особливо виразною є в досвідчених слідчих за параметрами «взаєморозуміння» та «взаємовплив». Їм притаманні високі показники соціальної орієнтованості й мотивації на взаємодію. Рефлексія як спроможність аналізувати й контролювати динаміку інформаційної поведінки виявилась закономірно опосередкованою такими особистісними факторами, як «соціальна відкритість», «конформність – домінантність» та «стриманість – експресивність».

Емоційно-ціннісна компонента інформаційної компетентності як система емоційно-вольових і ціннісних опосередкувань інформаційної діяльності відображає здатність слідчого до адекватної саморегуляції поведінки та орієнтованість на професійне самовдосконалення у сфері інформаційного пошуку й аналітичної роботи під час розслідування правопорушень. Основними її корелятами в дослідженні визнано особистісний адаптаційний потенціал, орієнтованість на психологічну емоційну близькість і створення позитивного емоційного тла в процесі інформаційної комунікації. У структурі цінностей досвідчених слідчих пріоритетними визначено такі термінальні цінності, як «життєва мудрість», «здоров'я» та «суспільне визнання», а також інструментальні – «раціоналізм», «самоконтроль» і «тверда воля».

6. Професіогенез особистості слідчого в умовах сьогодення передбачає суттєву зміну смислових акцентів з огляду на реалізацію системного та компетентнісного підходів в організації фахової освіти, що передбачає не лише опрацювання вузькоспеціалізованих умінь і навичок діяльності, а й реалізацію загальних та професійних культурологічних тенденцій, оскільки органічне поєднання функціонального розвитку й культурного становлення здатне сформувати такого слідчого, який повною мірою спроможний не лише ефективно виконувати свої обов'язки, а й самовизначатись у діяльності як особистість. У контексті інноваційного компетентнісного підходу потребує переосмислення та перебудови класичний професіографічний підхід до розроблення професіограм і кваліфікаційних характеристик слідчих, згідно з яким функціональний та психологічний аналіз слідчої діяльності має здійснюватись не за принципом виокремлення фрагментарних структурних її компонент, а на основі системних компетенцій, які інтегрують культурологічні, знаннєві та навичкові особистісні новоутворення стосовно забезпечення цілісної слідчої діяльності.

7. Модернізація фахової освіти слідчих у напрямі формування ключових і фахових компетенцій у сфері інформаційної компетентності сприяє вирішенню

суперечності між професіоналізмом суб'єкта діяльності як характеристики професійної кваліфікації, оволодіння сучасними алгоритмами інформаційного пошуку та професіоналізмом особистості, який відображає особистісні інваріанти професіоналізму – професійно й особистісно важливі якості, адекватний рівень домагань, мотиваційну та ціннісну сфери.

8. Інформаційна культура слідчого усвідомлюється як спеціалізований різновид професійної культури, що співіснує поряд із культурою психологічною, комунікативною, правовою тощо. Її можна визначити як сукупність інформаційного світогляду, систему знань та вмінь, яка забезпечує цілеспрямовану самостійну діяльність стосовно оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій, а також слугує найважливішим чинником успішної професійної та непрофесійної діяльності. Саме тому формування інформаційної культури та її компонент – інформаційної поведінки й інформаційної етики – є одним із напрямів становлення особистості професіонала-слідчого. Інформаційна поведінка відображає активність слідчого як суб'єкта, що пізнає, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі та залежить, по-перше, від набутих умінь і навичок інформаційної діяльності, а по-друге, від низки особистісних якостей, що мають бути притаманні суб'єкту пізнання. Інформаційна етика пов'язана з питанням доступу до інформації, проблемою невтручання в приватне життя громадян, допустимістю її використання, сприяння гуманістичним тенденціям у професійній діяльності слідчого, наближення етичності застосування інформації до соціокультурних та соціопсихологічних реалій сьогодення.

Компетентнісна парадигма становлення професіонала дає змогу досліджувати особистісно-професійне становлення не лише в контексті спрямованого професійно-формувального впливу, а й як форму самоорганізації особистості, процес кардинальної перебудови особистості в аспекті професійного самовизначення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карпушина Н. Б. Місце інформаційної культури особистості в забезпеченні інформаційної діяльності слідчого. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (19). С. 109–116.
2. Карпушина Н. Б. Інформаційне забезпечення слідчої діяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Вип. 30, т. 10. С. 96–105.
3. Карпушина Н. Б. Емоційно-ціннісна компонента інформаційної компетентності слідчого. *Психологічний часопис*. 2017. № 2 (6). Вип. 6. С. 28–38.
4. Карпушина Н. Б. Психологічні чинники інформаційної діяльності слідчого. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2017. № 1 (20). С. 150–158.
5. Карпушина Н. Б. Діяльнісно-рефлексивна компонента інформаційної

компетентності слідчих. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2017. Вип. 37-1, т. 5 (73). С. 384–392.

6. Карпушина Н. Б. Психологічні детермінанти інформаційної діяльності слідчого. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 37. С. 119–131.

7. Карпушина Н. Б. Перспективи й тенденції психологічного дослідження інформаційної компетентності слідчих. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 91–94.

8. Карпушина Н. Б. Особливості емоційно-ціннісної компоненти інформаційної компетентності слідчого. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 176–177.

9. Карпушина Н. Б. Психологічні особливості інформаційної компетентності слідчого. *Реформування національної безпеки: історія, сучасність, перспективи* : матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 19 трав. 2017 р.). Київ : Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2017. С. 71–73.

АНОТАЦІЯ

Карпушина Н. Б. Інформаційна компетентність у професійній діяльності слідчого. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017.

Дисертаційне дослідження присвячено розв'язанню проблеми оптимізації інформаційного забезпечення професійної діяльності слідчого Національної поліції України.

Проаналізовано сучасний стан інформаційного забезпечення слідчої діяльності, особливості інформаційної роботи під час проведення слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано доцільність застосування компетентнісного підходу в межах визначення інформаційної майстерності слідчого.

Встановлено індивідуально-типологічні психологічні кореляти інформаційної компетентності слідчого та її компонент: когнітивної, емоційно-ціннісної та діяльнісно-рефлексивної.

Окреслено низку ключових інформаційних компетенцій як підґрунтя організації фахової освіти та підвищення кваліфікації слідчих.

Ключові слова: інформаційна діяльність слідчого, досудове розслідування правопорушень, пізнання, розуміння, інформаційне забезпечення, професійно важливі якості, інформаційна компетентність, інформаційна компетенція, інформаційна культура.

АННОТАЦИЯ

Карпушина Н. Б. Информационная компетентность в профессиональной деятельности следователя. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2017.

Диссертационное исследование посвящено решению проблемы оптимизации информационного обеспечения профессиональной деятельности следователя Национальной полиции Украины.

В работе проанализировано современное состояние информационного обеспечения следственной деятельности, особенности информационной работы про производстве следственных (розыскных) действий; обоснована целесообразность применения компетентностного подхода при определении информационного мастерства следователя.

Установлены индивидуально-типологические корреляты информационной компетентности следователя и ее компонент: когнитивной, эмоционально-ценностной и деятельностно-рефлексивной.

Описан перечень ключевых информационных компетенций как основы организации профессионального образования и повышения квалификации следователей. В исследовании проанализирована роль информационной культуры личности (информационной этики и информационного поведения) в становлении информационной компетентности следователя.

Ключевые слова: информационная деятельность следователя, досудебное расследование правонарушений, познание, понимание, информационное обеспечение, профессионально важные качества, информационная компетентность, информационные компетенции, информационная культура.

SUMMARY

Karpushina N. B. An informative competence in professional activity of investigator – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.06 – legal psychology. – The National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2017.

Dissertation research is sanctified to the decision of problem of optimization of informative inquisitional professional activity of investigator of the National police of Ukraine.

The modern state of informative inquisitional activity, features of informative work, is in-process investigational during realization of inquisitional (search) actions; expediency of application of competiveness approach is reasonable at determination of informative mastery of investigator. His realization removes contradiction between professionalism of activity and professionalism of personality.

Informative activity of investigator is considered in the context of cognition and understanding. Pre-trial investigation of crimes behaves to one of displays of

integral informatively-cognitive activity, simultaneously performing the duty of development of cognitive sphere of subject and through her – informative professionalism of personality of investigator.

Modern conceptions of understanding of competence are analysed as a reference-point and criterion of professionalism. A concept «Competence» as basis of forming of competent specialist is specified. A volume and maintenance of key informative competences of investigator are certain.

The structural components of informative competence of investigator are investigational-cognitive, activity-reflexibility and emotionally-valued. Personality qualities and features are experimentally certain, richly in content qualificatory formed and meaningfulness of these components in providing of effective informative activity of investigator. In particular, meaningful correlates of cognitive component are: high indexes of creativity, certain(vivid and logical) thinking, personality properties – to practicality, penetrating, stability. By the diagnostic indexes of activity-reflexibility component are considered: readiness to perceptive-interactive cooperation(social adaptive, self-correct of behavior, flexibility in modification of behavior), personality properties are conformalness, restraint, social boldness. Correlates of the emotionally-valued component of informative competence is educed indexes: personality adaptation potential and self-regulation, emotional mobility, meaningful terminal values are «friendly relations», «vital wisdom» and «personality independence».

In research the role of informative culture of personality(informative ethics and informative behavior) is analysed in becoming of informative competence of investigator.

Keywords: informative activity of investigator, pre-trial investigation of crimes, cognition, understanding, informative inquisitional activity, professional-valued qualities, informative competence, informative competences, informative culture.